

Χρήσιμοι όροι

αδυνάτου σχήμα

το σχήμα του αδυνάτου είναι ένας χαρακτηριστικός τρόπος για να δείξουμε πως κάτι δεν είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί σε καμιά περίπτωση παρά μόνον όταν αλλάξει η φυσική τάξη του κόσμου, όταν παραβιαστεί ένας νόμος της φύσης.

αναδρομική αφήγηση

αναδρομική αφήγηση είναι η αφήγηση που περιλαμβάνει γεγονότα προγενέστερα από το σημείο της ιστορίας στο οποίο βρίσκεται ο αφηγητής.

αναχρονισμός

αναχρονισμός είναι η τοποθέτηση στη μακρινή εποχή της υπόθεσης του έπους τρόπων, συνηθειών, καταστάσεων της εποχής του ποιητή.

ανθρωποκεντρισμός

Ανθρωποκεντρισμός ονομάζεται η θεωρία που υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος είναι το σημαντικότερο ον του σύμπαντος, το κέντρο και ο σκοπός του κόσμου· ότι γι' αυτόν έγιναν και γίνονται τα πάντα και όλα πρέπει να οδηγούν στο καλό του (ανθρωποκεντρικός είναι ο πολιτισμός που προβάλλει ως αξία τον άνθρωπο, τις ικανότητες, τη συμπεριφορά, τη δραστηριότητα του κτλ.).

ανθρωπομορφισμός

Ανθρωπομορφισμός ονομάζεται η απόδοση στους θεούς ανθρώπινων γνωρισμάτων στη μορφή και στη συμπεριφορά.

από μηχανής θεός

«Από μηχανής θεός» είναι ο θεός που παρουσιάζοταν με ειδικό μηχανήμα στο αρχαίο θέατρο και με την παρέμβαση του έδινε λύση στο δράμα. Βέβαια το αρχαίο θέατρο είναι μεταγενέστερο και ο φιλολογικός όρος σε ό,τι έχει να κάνει με το έπος χρησιμοποιείται μεταφορικά, δηλώνοντας την επέμβαση ενός θεού, ο οποίος εμφανίζεται σε μια κρίσιμη στιγμή, για να βγάλει τους ανθρώπους από κάποιο αδιέξοδο ή να υπηρετήσει την πλοκή του έργου σύμφωνα με τον ποιητικό σχεδιασμό. Με αυτό το στοιχείο τεχνικής το έπος, έργο κατεξοχήν αφηγηματικό (με το διάλογο, τη σκηνική παρουσία των ηρώων, τις παραστατικές οπτικές και κινητικές εικόνες), αποκτά δραματικότητα και γίνεται πιο ενδιαφέρον.

αποστροφή

Αποστροφή ονομάζεται το ρητορικό σχήμα κατά το οποίο ο ομιλητής διακόπτει τη ροή του λόγου του και στρέφεται για λίγο σε κάποιον ή σε κάποιους, παρόντες ή απόντες, χρησιμοποιώντας το δεύτερο αντί για το τρίτο πρόσωπο.

αποτυχημένη απόπειρα

Μερικές φορές ο ποιητής παρουσιάζει έναν ήρωα να κάνει τρία κατορθώματα στη σειρά, ενώ στο τέταρτο τον σταματάει ένας θεός. Αυτός ο τρόπος παρουσίασης ονομάζεται τεχνική της αποτυχημένης απόπειρας.

αριστεία

Αριστεία ονομάζεται η ξεχωριστή αντρεία που επιδεικνύει ένας πολεμιστής στη διάρκεια της μάχης· αυτή συνίσταται σε ατομικά κατορθώματα, στα οποία ο ποιητής δίνει θριαμβική διάσταση, καθώς πρόθεση του είναι να δημιουργήσει στους ακροατές του θαυμασμό για τον αριστεύοντα και να προβάλλει την πολεμική αρετή.

άστοχα ερωτήματα

Άστοχα ερωτήματα (σε ένα λογοτεχνικό κείμενο) ονομάζονται τα ερωτήματα που δε «στοχεύουν» στη διερεύνηση της αλήθειας με την αναμονή μιας καταφατικής ή αποφατικής απάντησης, αλλά απορρίπτονται ένα ένα, για να διατυπωθεί στο τέλος έντονα η αλήθεια.

άτη - ύβρη - νέμεση - τίση

'Ατη είναι η τύφλωση του νου του ανθρώπου. Αυτή οδηγεί στην **ύβρη**, δηλαδή στην αλαζονική και ασεβή συμπεριφορά του ανθρώπου απέναντι στους θεούς, στο ξεπέραςμα του ανθρώπινου μέτρου, που οδηγεί στην αναμέτρηση με το θείο, στην ασέβεια και στην ανυπακοή προς τις εντολές των θεών. Η ύβρη φέρνει τη **νέμεση**, την οργή του θείου. Τέλος, **τίση** είναι η εκδίκηση του θείου με τη συμφορά που στέλνει στον άνθρωπο ως τιμωρία για την υβριστική συμπεριφορά του.

αυτοδικία

Η αυθαίρετη τιμωρία του δράστη από τον παθόντα λέγεται αυτοδικία, και σ' αυτήν δεν ήταν αντίθετοι ούτε οι θεοί.

εγκιβωτισμός

Εγκιβωτισμός ονομάζεται η μετακίνηση ενός μεγάλου τμήματος της ιστορίας από την αρχή στα μισά της αφήγησης της, με μορφή αναδρομικής αφήγησης, που την κάνει ένα πρόσωπο του έργου (σε πρώτο πρόσωπο).

ειρωνεία

Ειρωνεία ονομάζεται μια τεχνική στην πλοκή του μύθου, που παρουσιάζει κάποιον ήρωα να αγνοεί την αλήθεια, την οποία όμως γνωρίζουν άλλα πρόσωπα του έργου και κυρίως οι ακροατές ή οι αναγνώστες.

ενανθρώπιση - επιφάνεια

Ενανθρώπιση ονομάζουμε την εμφάνιση των θεών στους ανθρώπους όχι με την κανονική θεϊκή μορφή τους αλλά με τη μορφή ανθρώπου (και χωρίς να γίνεται αντιληπτή η θεϊκή ιδιότητα τους). Όταν όμως κατά την εμφάνιση των θεών αποκαλύπτεται η θεϊκή ιδιότητα τους, τότε κάνουμε λόγο για επιφάνεια των θεών (οι θεοί επιφαίνονται).

επιβράδυνση

Επιβράδυνση ονομάζεται η καθυστέρηση της εξέλιξης της υπόθεσης με την παρεμβολή συνήθως μιας άλλης μικρής διήγησης.

ηθογράφιση

Ηθογράφιση ενός προσώπου είναι η περιγραφή και αξιολόγηση του ήθους του (του χαρακτήρα του) με βάση όσα λέει, όσα κάνει και όσα σκέφτεται καθώς και με όσα λένε ή σκέφτονται οι άλλοι γι' αυτό (ήθος + γράφω = ζωγραφίζω, απεικονίζω).

θαυμαστό (ή υπερφυσικό)

Θαυμαστό είναι το γεγονός ή το φαινόμενο που δε συμφωνεί με τους νόμους της φύσης ή της λογικής και επομένως δεν μπορεί να το εξηγήσει ο ανθρώπινος νους και προξενεί το θαυμασμό μας (συνήθως αποδίδεται σε θεϊκή παρέμβαση).

ικεσία

ΙΚεσία είναι η θερμή παράκληση, συνήθως για παροχή προστασίας ή βοήθειας. Η συνηθισμένη στάση ικεσίας ήταν να σκύψει ο ικέτης και με το ένα χέρι να αγγίζει τα γόνατα, ενώ με το άλλο το πιγούνι του ανθρώπου τον οποίο ικέτευε. Ακόμα, συνόδευε τις παρακλήσεις του με ευχές προς το σωτήρα του.

in medias res

Η τεχνική σύμφωνα με την οποία μια αφήγηση ξεκινάει όχι από την αρχή των γεγονότων αλλά από ένα άλλο σημείο της ιστορίας, προχωρημένο, ονομάζεται αφήγηση in medias res.

νόμος των τριών

Όταν ο ποιητής αναφέρεται σε τρία στοιχεία, αφήνει για το τέλος το πιο σημαντικό, σύμφωνα με τον αυξητικό νόμο του τρίτου και καλύτερου. Αυτή η λογοτεχνική τεχνική ονομάζεται στη φιλολογική γλώσσα **νόμος των τριών**.

νόστος

Νόστος είναι η επιστροφή στην πατρίδα (ο νόστος του Οδυσσέα).

οικονομία

Οικονομία ονομάζεται ο τρόπος με τον οποίο σχεδιάζει και διατάσσει ο συγγραφέας τα επιμέρους στοιχεία που συγκροτούν την πλοκή ενός έργου, ώστε αυτά να οδηγούν λογικά και αβίαστα στη λύση.

παρομοίωση

Παρομοίωση είναι το σχήμα του λόγου με το οποίο συσχετίζεται η ιδιότητα ενός προσώπου (ζώου, πράγματος, αφηρημένης έννοιας κτλ.) με την ιδιότητα κάποιου άλλου προσώπου (ζώου... κτλ.), η οποία υπάρχει σ' αυτό σε μεγαλύτερο βαθμό και είναι πιο εντυπωσιακή. Ένα ιδιαίτερο γνώρισμα της επικής ποίησης είναι οι διεξοδικές και πολύστιχες παρομοιώσεις, που παρεμβάλλονται συχνά μέσα στην κύρια διήγηση ως ξεχωριστές ιστορίες ή εικόνες (παρομοιάζονται οι ενέργειες του ανθρώπου κυρίως με τα φαινόμενα και τα στοιχεία της φύσης). Αυτές οι πλατιές παρομοιώσεις ανήκουν στα κύρια εκφραστικά μέσα του επικού ποιητή. - Σε κάθε παρομοίωση εξετάζουμε:

α. το αναφορικό μέρος της παρομοίωσης (την εικόνα) που εισάγεται με λέξεις όπως: **σαν, όπως, πώς, καθώς..**

β. το δεικτικό μέρος της παρομοίωσης (την αφήγηση) που εισάγεται με λέξεις όπως: **έτσι, παρόμοια...**

γ. τον κοινό όρο ανάμεσα στην εικόνα και στην αφήγηση

προοικονομία

προοικονομία είναι η φροντίδα του συγγραφέα να προετοιμάζει από τα πριν όσα θα ακολουθήσουν (Πιο αναλυτικά: Ο ποιητής φροντίζει να δίνει την ύλη του σε αδιάσπαστη ενότητα, προετοιμάζοντας τις κατάλληλες συνθήκες και δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για όσα θα ακολουθήσουν - γενικά για την εξέλιξη της πλοκής της υπόθεσης. Αυτή η φροντίδα ονομάζεται προοικονομία).

- Από πολλούς η προοικονομία συγχέεται με την προσήμανση και χρησιμοποιείται μόνο ο πρώτος όρος και για τις δύο περιπτώσεις - εξάλλου είναι κάπως δύσκολη η διάκριση.

προσήμανση

Προσήμανση (προειδοποίηση του αναγνώστη) ονομάζεται η εκ των προτέρων νύξη από τον ποιητή για γεγονότα ή καταστάσεις που με την κανονική σειρά τους θα δοθούν αργότερα -και βέβαια η ψυχική προετοιμασία (ο προΐδεασμός του ακροατή ή του θεατή ή του αναγνώστη) γι' αυτά που θα συμβούν (σημαίνω — φανερώνω, γνωστοποιώ).

τυπικά θέματα

Τυπικά θέματα είναι κάποια θέματα που επαναλαμβάνονται στερεότυπα, όπως η ανατολή ή η δύση του ήλιου, η ετοιμασία του καραβιού για αναχώρηση, μια θυσία, μια προσευχή, ένα γεύμα ή δείπνο κ.ά. Το καθένα από αυτά τα θέματα δίνεται με ένα σύνολο από στερεότυπους στίχους, οι οποίοι επαναλαμβάνονται αυτούσιοι ή με μικρές διαφοροποιήσεις («τυπικοί στίχοι» - βλ. λ.). Ακόμα, έχουμε τυπικές φράσεις, τυπικούς αριθμούς, τυπικά επίθετα, τυπικές σκηνές.

τυπικοί στίχοι

Τυπικοί στίχοι ονομάζονται οι στίχοι που χρησιμοποιούνται συχνά, αυτούσιοι ή ελαφρά αλλαγμένοι, κυρίως όταν παρουσιάζονται διάλογοι (ο ρόλος αυτών των στίχων είναι πρακτικός: διευκολύνουν την απομνημονευτική διαδικασία των αοιδών).

υστεροφημία

Υστεροφημία ονομάζουμε τη φήμη που συνοδεύει το όνομα κάποιου ανθρώπου και μετά το θάνατο του (αυτή η μεταθανάτια φήμη στην ομηρική εποχή θεωρείται σπουδαίο ιδανικό και οι άνθρωποι αγωνίζονται να την κατακτήσουν με πράξεις ηρωικές).

χαρακτήρες (μέθοδοι για την παρουσίαση τους)

Για τη δημιουργία και την παρουσίαση χαρακτήρων σε ένα κείμενο χρησιμοποιούνται από το συγγραφέα βασικά δύο μέθοδοι:

- α. Η μέθοδος της άμεσης έκθεσης. Με αυτή διαγράφει ο ίδιος ο ποιητής τους χαρακτήρες των προσώπων περιγραφικά, δίνοντας δηλαδή μέσα στο κείμενο χαρακτηρισμούς (στατική παρουσίαση): έτσι, περιορίζεται η δυνατότητα του αναγνώστη (ή του ακροατή) να βγάλει τα δικά του συμπεράσματα για το χαρακτήρα των προσώπων.
- β. Η δραματική μέθοδος. Με αυτήν ο ποιητής παρουσιάζει τους χαρακτήρες των προσώπων μέσα από τη συμπεριφορά τους, δηλαδή μέσα από όσα κάνουν και από όσα λένε τα ίδια τα πρόσωπα (δυναμική παρουσίαση): με αυτή τη μέθοδο ο αναγνώστης αφήνεται να σχηματίσει τη δική του γνώμη για το χαρακτήρα των προσώπων. Βλ. και ηθογράφηση.